NOTA TRADUCĂTORULUI

Autorul. Elemente bio-bibliografice. Prin felul în care s-a desfăşurat activitatea sa şi prin felul în care a gîndit, Arsène Darmesteter (1846-1888) a fost unul dintre oamenii de ştiinţă reprezentativi pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Începîndu-şi instrucţia cu temeinice studii rabinice şi continuînd-o cu studiul filologic şi istoric al limbilor greacă, latină, franceză, eruditul şi filologul francez dobîndeşte deschiderea dată de studiul cărţilor sacre şi al învăţăturilor acestora, cercetate sub aspect teologic, filozofic, lingvistico-filologic. Această viziune se defineşte şi amplifică după ce – ca mulţi alţi gînditori ai veacului al XIX-lea – este cucerit de spiritul ştiinţific al vremii, de noile metode şi teorii, şi se îndreaptă către lingvistica diacronică, cercetată din perspectiva scientistă a vremii sale, în special aceea a ştiinţelor naturale. Elev al lui Gaston Paris, profesor de limbă franceză veche şi de literatură la Sorbona, Arsène Darmesteter elaborează lucrări care – prin conţinut, prin ideile care constituie şi susţin viziunea sa filozofică, precum şi prin metodele de cercetare a temei şi de elaborare a scrierilor – arată o atentă preocupare către conectarea diferitelor

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

ştiințe, spre a contribui la crearea viziunii integrate pe care măreţul secol XIX se străduia să o elaboreze.

Scrierea *La vie des mots* nu constituie rezultatul prim al unor observații, ci o sinteză a unor cercetări îndelungate, efectuate de-a lungul timpului şi rodind multiplu [începînd cu *Traité de la formation des mots composés dans la langue française, comparée aux autres langues romanes et au latin*, (1873), trecînd prin teza sa de doctorat, *De la Création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent* (1877) şi, desigur, încheind cu *Dictionnaire général de la langue française* (1895-1900), elaborat împreună cu Adolphe Hatzfeld şi Antoine Thomas]. Lucrul acesta se observă uşor mai cu seamă dacă privim la modalitatea în care se constituie aparatul ilustrativ şi interpretativ, cu referire la metonimie, sinecdocă, metaforă şi catacreză, de pildă, profunzimea de conținut şi a reflecției fiind evidentă, dincolo de chiar trimiterile autorului, care indică sursele exemplelor. Modalitatea globală şi integrată în care s-a desfăşurat activitatea sa ştiințifică îşi arată roadele nu doar la nivelul calității roadelor sale, ci şi dacă îi urmărim metoda de cercetare.

> În lingvistica românească, există o lucrare asemănătoare, aceea a lui Lazăr Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române*, apărută în 1887, din păcate încă rămasă neegalată. Mult mai detaliată decît lucrarea lui Darmesteter, aceasta are virtutea de a se constitui într-o cercetare de semasiologie

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

specială asupra limbii române, fiind nuanțată și decurgînd din capacități intuitive deosebite, reflecții profunde și echilibrate, o temeinică documentare. Deși este scrisă din perspectiva epocii, lucrarea lui Șăineanu este a unui lingvist care nu pune la contribuție științele naturale ale vremii sale decît cel, mult, prin unele metafore calificative și explicative.

Omul de știință. Încă din *Prefața* de la prima ediție (din 1887, ediția pe care am tradus-o aici fiind cea de-a cincea, din 1895), A. Darmesteter arată limpede că lucrarea aceasta nu constituie un studiu asupra variațiilor pe care le pot cunoaște cuvintele la nivelul semnificațiilor, ci un studiu filozofic al procedeelor logice, al cauzelor psihologice și lingvistice care animă evoluția sensului. Din perspectiva autorului, istoria cuvintelor pe care o întreprinde este doar realitatea observată, scopul ultim al cercetării fiind dobîndirea unor cunoștințe esențiale și superioare, înțelegerea – cu ajutorul principiilor cunoașterii din vremea sa, care guvernează analiza materialului selectat pentru această cercetare – modalităților complexe în care funcționează limba, punînd la lucru datele, instrumentele și metodele altor științe, totul spre a obține apropierea, cu încă un pas, de realitatea profundă. Avînd o înaltă conștiință de cercetător și înțelegînd pe deplin că s-ar fi cuvenit ca un astfel de studiu să cuprindă un grup de limbi naturale, iar nu doar una singură, Arsène Darmesteter arată totodată că acest început trebuie să fie plin de prudență, să aibă lămurit în față

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

doar o porțiune pe care cercetătorul o poate lesne stăpîni, fiind un soi de exersare a instrumentelor şi a conceptelor folosite, pentru o corectă corelare a datelor şi o lesnicioasă verificare a rezultatelor. Autorul înlătură tentația sintezelor vaste subliniind că acestea trebuie să urmeze unor cercetări analitice aprofundate. Conform concepției sfîrşitului de secol XIX, rezultate ca urmare a corectării erorilor pe care, alături de filozofie, le făcuse lingvistica lăsîndu-se antrenată în căutarea originii limbajului uman şi, în general, a cauzelor primare, A. Darmesteter ne învață astfel că travaliul ştiințific trebuie să se scuture de tentațiile totalizatoare, de instinctul de a cunoaşte şi de a stăpîni totul şi dintr-o dată, singura cale adevărată către cunoaştere fiind aceea treptată, succesivă, în chipul naturii, prin care lucrurile şi procesele se dezvăluie treptat cunoaşterii umane, soluția realista fiind efortul conjugat al indivizilor şi al generațiilor, precum în orice proces alethic, maieutic sau creator.

Aceeaşi privire analitică duce la înțelegerea unei alte dominante atitudinale. Uneori, autorul pare a-şi scoate în evidență propriile realizări, alteori pare a manifesta o falsă modestie. Corecta înțelegere a faptelor arată că acest comportament este semnul conştiinței valorii, în cadrul unei constante autoevaluări obiective, cu simțul ierarhiei, în înțelegerea globală a domeniului şi a importanței propriei contribuții. Astfel se indică limpede contemporanilor şi urmaşilor punctul în care se

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

află cercetarea şi cunoaşterea – înțelese ca moment din cadrul unui efort conjugat al generațiilor pe orizontală și pe verticală. Este semnul deplinei umanități, în care efortul nu este reluat la nesfîrşit cu ineficientă neîncredere.

Întîlnind în cale probleme de ordin pur ştiințific, de ordin metodologic, împărtăşind experiențe sublimate sub forma unor sfaturi şi indicînd teme, autorul rămîne egal cu sine, nu se abate din cale, ci doar oferă cititorului un model exemplar. Această modalitate şi perspectivă de prezentare a lucrurilor, prezentă şi la alți autori ai epocii, constituie una dintre trăsăturile rafinate de-a lungul vremii de către oamenii de ştiință, fiind semnul conştiinței clare a ce este şi trebuie să fie o cercetare şi textul care o prezintă. Conştient că rezultatele cercetărilor sale – numeroase, cu temeiuri solide, avînd grad ridicat de certitudine şi organic închegate – sînt departe de a fi lămurit situația, A. Darmesteter oferă doar o schiță ce nu conține toate chestiunile şi aspectele temei; totodată, el este conştient că a rezolvat unele aspecte ale acesteia şi că a trasat un cadru util pentru cercetări viitoare, lucruri care se aflau în intenția sa, acestea fiind nevoile şi posibilitățile reale ale momentului. Astfel, ştiind bine că problema originii limbajului este extrem de dificil de rezolvat, el o ridică, îi subliniază importanța – în perfect acord cu spiritul epocii şi cu modul de a acționa al acelor învățați –, după care, încrezător şi dătător de încredere, o încredințează viitorimii, cu speranța nu numai că aceasta va avea mijloacele

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

necesare de a micşora întunericul şi penumbra, dar şi că va pricepe care sînt cu adevărat chestiunile şi aspectele esențiale şi a căror soluționare în sine este în măsură să deschidă calea rezolvării altor probleme importante.

Concepția filozofică şi lingvistică. Modul în care A. Darmesteter privește şi înțelege lumea este unul darwinist şi neopozitivist. El observă şi explică o parte a gîndirii umane din perspectivă lingvistică, dar în cadrul general al naturii, totul fiind conceput ca unitate primară treptat diferențiată în urma traiului în medii şi vecinătăți diferite. El concepe realitatea în dimensiunile ei evolutive, ca fiind sistemică, interacțională, cu funcțiuni ce decurg din propria constituție, în relație cu solicitările mediului, fecundată de cîteva principii universale şi reproductibilă. Cercetarea lui A. Darmesteter ține seamă de vasta perspectivă deschisă de darwinism, care caută esențele complexe şi nuanțate ale realității, dar autorul nu se aşează într-una sau mai multe perspective teoretice, ci în punctul care l-ar face să înțeleagă *physis*-ul. De aceea, deşi poate fi tentant pentru analist, probabil că ar fi iluzoriu şi greşit să cedăm în fața tendinței de a-l cuprinde pe autor, gîndirea şi ideile sale într-un termen-formulă, reducționismul etichetei denominative nedemonstrînd înțelegerea şi cunoaşterea, ci doar îngustimea la care a ajuns să se limiteze cunoaşterea obiectului. Strădaniile lui A. Darmesteter de a-şi expune concepția şi încercările sale de a suplini slăbiciunile limbii prin metafore – trimițînd la

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

concepte asupra cărora una dintre cele mai strălucite epoci ale umanității reflectase îndelung şi în profunzime –, arată că uzul unor termeni precum *naturalism*, *biologism*, *psihologism*, *pozitivism* sau alții asemenea, cu referire la concepția sa ar obtura-o şi ar limita-o.

a) Afirmîndu-şi în mod explicit apartenența conceptuală şi de expresie la istoria naturală şi la concepția evoluționistă, în concordanță cu spiritul epocii sale, A. Darmesteter consideră că limba este un organism viu, supus evoluției universale, prin variație şi selecție. Ca materie sonoră pe care gîndirea o transformă pe nesimțite şi fără finalitate, sub acțiunea inconştientă a luptei pentru existență şi a selecției naturale, organismul viu – limba – se află într-o perpetuă evoluție, dată de echilibrul relativ şi de concurența dintre o forță conservatoare şi una revoluționară. Acest aspect grevează epocile în mod progresiv, proporțional cu amplitudinea spațiului de comunicare şi cu viteza de circulație a acesteia. Deşi echilibrul dintre stabilitate şi variabilitate este unul natural, el tinde să torsioneze organismul peste limitele suportabile, forțele conservatoare tinzînd către păstrarea *statu quo*-ului, cele „revoluționare" tinzînd să impună schimbarea ca pe o realitate perpetuă, într-o dinamică nestăvilită, care nu mai dă loc fireştilor sedimentări. Întrucît variabilitatea naturală este în mod firesc destul de mare, cei care ar trebui să domine sînt factorii stabilizatori, acțiunea lor continuă fiind necesară şi asigurînd evoluția naturală a

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

sistemului. În plus, orice tendință de a restabili un echilibru afectat de variabilitate nu duce la revenirea la echilibrul anterior, ci la refacerea acestuia pe o altă treaptă evolutivă. Simpla acțiune a individului generează variabilitate, această presiune fiind gestionată de forțele stabilizatoare. În condițiile, însă, ale presiunilor venite dinspre mediu, dinspre comunitățile tot mai mari de indivizi (ca urmare a acțiunii puternice a civilizației asupra lor) factorii prin care se produce stabilizarea (**naturali**: acțiunea civilizației, respectul pentru tradiție, supravegherea limbajului copiilor, tendința către un limbaj ales și standardizare, bunul simț înnăscut; **culturali**: urmarea modelelor constituite de textele sacre și de cele literare, cultivarea gîndirii și a oamenilor de calitate) slăbesc tot mai mult, nemaiavînd forța de a aduce și păstra vremelnic echilibrul. În acest caz, dimpotrivă, forța „revoluționară" începe să acționeze singură și continuu, singurul lucru și fapt care conferă și asigură existență reală oricărei entități – echilibrul stabil – dispărînd, cu consecințe asupra identității organismului.

Rezultat al tensiunii evolutive, jocul dintre stabilitate și variabilitate, dintre prezervare și inovație, reflectă nevoile interne ale organismului în raport cu sine și cu mediul, precum și pe cele externe ale sale, în raport cu contextul în care există și funcționează, fiind unul adaptativ. Atît pentru organism, cît și pentru structura complexă din care acesta face parte, acest joc trebuie să fie unul rezonabil, înclinînd ușor în favoarea celei

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

dintîi forțe, viața și sănătatea limbii decurgînd din urmarea cît mai reticentă a forței inovatoare. Cea din urmă este precum oxigenul, asigurînd combustia necesară întreținerii existenței și devenirii, cea dintîi este precum carbonul, asigurînd dăinuirea ca atare a țesăturii organice ce constituie orice ființare. Tendința lor firească este egoistă, însă doar pentru a crea tensiunea de care are nevoie existența în evoluție, ambele fiind necesare și complementare, nici una netrebuind exclusă, nici una netrebuind să prevaleze. Aceste două posibilități sînt mai degrabă teoretice, pericolul real nevenind din hipertrofierea naturală sau din feed-back-ul pozitiv al uneia dintre forțe sau tendințe, ci din parazitarea oricăreia dintre acestea de factorii sau elementele care, în esență, nu sînt nici una nici alta, ci doar elemente mimetice.

În acest context, este dificil de arătat dacă soluția existenței echilibrate stă în implicarea rațiunii sau în urmarea naturii. Socotind omul ca pe o ființă naturală ale cărei produse și subproduse aparțin aceleiași naturi – chiar dacă uneori acționînd pe baza înțelegerii și conștientizării proceselor, lucrurilor și a relațiilor, în virtutea unor finalități și pe calea unor planuri raționate – cam în aceeași perioadă cu A. Darmesteter și din aceeași perspectivă, A. Philippide observa cum hybrica vietate umană își clamează rațiunea, dar acționează pur instinctual și pe baza unor calcule secundare. Redăm mai jos acest gînd, nu atît pentru că a fost alungat cu un gest de neplăcere, cît pentru că el ar trebui reținut:

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

„Omul, cu toată parada pe care o face despre puterea de hotărîre a voinții sale, lucrează mai mult orbește, împins pe de o parte de obiceiuri moștenite, iar pe de alta de acțiunea mediului înconjurător, și manifestările vieții sale în mare parte sînt productul fatal al unor tendințe oarbe, despre care el nu-ș dă socoteală. Cîteodată însă aceste tendințe se opresc mai mult în evoluția lor către realizare, nu trec fără să dea minții vreme a se gîndi asupra lor, se expun oarecum privirii judecății omului și așteaptă pare că de la aceasta hotărîrea realizării ori nerealizării lor. Dar este numai o înșălare, un joc făcut de natura cea nesfîrșită și neînduplecată în scopurile sale cu slăbiciunea ființii noastre. În realitate se cumpănesc între ele tendințile pănă cînd cea mai puternică dovidește, în aparență noi credem că am ales și numim acest miraj voință. Omului îi este dat să întrevadă o parte din natură, dar cît despre puterea lui de a contribui la mersul aceștia prin liberă hotărîre, ea este numai închipuirea unei ființe prea încrezătoare în ea însăș. Încrederea prea mare în noi ne-a făcut să scornim multe neadevăruri, noi am făcut pe D-zău după chipul și asămănarea noastră, apoi prin cîteva silogisme l-am zvîrlit în neexistență ca pe ceva netrebnic – nu ne sîntem oare noi oamenii de ajuns pentru noi înșine? – am făcut din frumoasa zidire a crierului nostru centrul universului, am pus stelele să ne lumineze și soarele să ne încălzească ca pe un odor fără preț, apoi cînd granițele s-au întins nu atît prin judecata, cît prin modestia cîtorva oameni, și pămîntul cu omul său cu tot a căzut ca un grăunte de năsip pe țărmul cel nemărginit al lumii, noi oamenii am împins centrul numai de la crier

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

la pîntece şi o nouă inchiziţie s-a născut, care să condamne orice abatere de la închinarea acestui idol. Lumea imensă va trebui să fie numai un cadru la lupta pe care vom da-o pe pămînt pentru poftele stomahului. Orice avînt peste marginile acestui concurs de mîncare şi de băutură va fi o prostie şi o nelegiuire. Dar asemenea închipuiri au fost şi sînt trecătoare. Numai de un prejudiţiu nu vrea omul să se dezbere cu orice preţ, de acel anume al libertăţii voiniţii sale.

Aşa însă, precum noi o înţălegem, voinţa se amestecă în vorbire. Decît, fiindcă ea însemnează o nesiguranţă în alegerea tendinţelor, prezenţa ei probează o pată în mersul cel regulat şi bun al forţelor. Lucrurile se scurg după o normă oarecare, nepricepută de om, dar armonizarea complectă cu această normă lipseşte. După cum valurile într-un rîu curg rostogolindu-se peste pietre şi sînt nevoite din cauza acestor obstacole să-ş întrerupă şi să-ş schimbe mersul cel lin, pe care l-ar ave cînd fundul şi ţărmurile ar fi acoperite de un moale năsip, astfel se scurg, pe semne, în totalitatea lor lucrurile. Lumea merge în sacadări şi zigzaguri. Pe terenul psihicului sacadările şi zigzagurile sînt reprezentate prin fenomenele voinţii. Natura nu este sigură, ea pipăie încă: calea pe care ş-o croieşte nu-i plană şi uşoară, este oarecum o întrerupere în siguranţa dumnezeiască a drumului. Pentru aceea omul, căruia dacă nu-i e dată puterea de a hotărî, îi este acordată aceea de a înţălege ceva, poate însuş, cu slaba sa judecată, să descopere lipsurile voinţii. Cine se poate lăuda că a găsit greşeli în lumea din afară

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

de voința noastră?" (A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 171-172).

b) Pentru A. Darmesteter, ca pentru mulți lingviști de dinaintea sa și de după el, între limbă și gîndire există o strînsă relație de interdeterminare, limbile reflectînd habitudinile mentalitare, spirituale și psihologice ale popoarelor. Faptul că, uneori, formele vechi se încarcă cu sensuri noi indică influența călăuzitoare și modelatoare pe care spiritul o are asupra limbii, dar și caracterul rezilient al formei, greu abandonabile.

Sub acest aspect sînt semnificative observațiile sumare asupra eufemismului, de unde se înțelege că, de fapt, efectul real al acestui procedeu superficial nu este de „a curăța", ci de „a murdări". Întrucît exprimă conceptul, cuvîntul asociat pare a fi vehiculul compromis, iar înlocuirea sa cu un cuvînt necompromis pare a șterge din minte conotațiile neplăcute. În fapt, cea pătată este realitatea exprimată, desigur, din perspectiva conceptuală a comunității. Într-un astfel de caz, efectul real este că și noul cuvînt se compromite, realitatea și conceptul rămînînd aceleași, noul cuvînt nereușind decît, cel mult, să torsioneze nivelul conceptual și să creeze disonanțe atunci cînd termenul și conceptul sînt privite în raporturile lor legitime și intrinseci cu realitatea. Se înțelege de aici că limbajul natural se află dincoace de minciună, distorsiunea neapărînd decît atunci cînd implicarea ființei umane în limbă depășește limitele pe care înseși legile de organizare și de funcționare ale limbii le-au

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

trasat. Cu alte cuvinte, pervertirea funcțiilor limbii, codificarea acesteia dincolo de marginile permise de realitate și de gîndire, adică instrumentalizarea, poate fi un menuet măgulitor pentru cel ce îl stăpînește, dar paralizant și regresiv pentru omenire deoarece, în cele din urmă, distruge atît instrumentul cît și nivelul mental al utilizatorului.

c) A. Darmesteter mai arată că, așa cum biologia este istoria diferențierii prin adaptare la medii diferite, tot astfel limba se supune transformismului, pe care îl consideră a fi legea evoluției limbajului. Lucrul acesta este valabil și dacă privim la ființa umană și la ansamblul comunităților umane – diferitele medii, cu condiționările, presiunile și „hazardul" acestora, generînd diferențe semnificative –, dar și dacă privim la nivelul unei comunități, în cadrul căreia factorilor diferențiatori care acționează li se poate opune mai lesne și în mod mai eficient acțiunea factorilor uniformizatori și unificatori. Sub acest aspect sînt sugestive cele spuse la p. 55-58, unde se vede că autorul concepe realitatea – oricît de segregată la un moment dat – ca decurgînd dintr-o unitate primară, treptat diferențiată în urma traiului în medii și vecinătăți diferite.

Desigur, diferențele dintre limbi reflectă diferențe de gîndire cu profunde implicații generatoare de deosebiri critice de ordin cultural-spiritual și mentalitar.

Dacă aceste diferențe nebiologice nu ar conta, probabil că nu ar trebui să conteze nici diferențele induse de gena SRY,

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

răspunzătoare de inițierea şi inducerea diferențierii sexuale la om, sau diferențele genetice infime care determină numeroase boli. Totodată, dar într-un alt plan, nu ar trebui să conteze nici diferențele mai mici de 2% dintre ADN-ul uman şi cel al cimpanzeilor sau diferențele extrem de reduse dintre socialitatea primatelor (cimpanzeii bonobo dezvoltînd o societate egalitară, cimpanzeii comuni şi gorilele una ierarhizată, cu relații complexe şi dinamice, oamenii avînd prea puține în plus), ori cea dintre *oikeioprageia* albinelor şi cea a oamenilor. Dacă omul diferă de celelalte viețuitoare este pentru că odată, s-a petrecut un mic accident, de care acesta nu a fost răspunzător ori conştient, şi care a generat mici consecințe în plan fizico-chimic, apoi biologic, al căror potențial şi efect în celelalte planuri a fost semnificativ. Precum se vede, nu cantitatea diferențelor importă, ci calitatea, rolul şi consecințele lor; nu cantitatea contează, ci efectul.

O astfel de constatare a realității, însă, nu aduce cu sine şi nu obligă la o discuție conexă asupra ierarhizării. În fapt, nu diferența este cea care generează în mod implicit ierarhii, deoarece acestea preced orice diferență, ci ierarhia decurge din simpla existență a două entități, ea fiind întreţesută şi implicită pentru orice fel de existență.

d) Fiind limba o creație naturală, iar nu o construcție logică şi rațională, cauzele schimbării acesteia, atît cele de ordin lingvistic (acțiunea erozivă a legilor fonetice, dinamica siste-

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

mului, a componentelor şi a elementelor sale), cît şi cele de ordin extralingvistic (schimbările de la nivelul civilizației, culturii, mentalității, nevoile şi descoperirile epocilor), reflectă cu fidelitate direcția forțelor care induc tendințele de echilibrare, şi din a căror acțiune decurge schimbarea (evolutivă sau nu).

Din această perspectivă, descriind cu acuratețe şi plasticitate parcursul firesc al procesului evolutiv şi căile sale, A. Darmesteter prezintă modul în care se nasc, viețuiesc şi mor cuvintele. Astfel, spiritul preia o calitate a realității pe care are a o denumi (însă numele nu defineşte lucrul, ci doar îi aminteşte imaginea) şi desemnează astfel obiectul prin acea calitate a sa. Firește, importantă este relația, aproape anamnetică, iar nu cît de nimerit sau adecvat este semnul în raport cu realitatea (care, în esență, oricum rămîne neştiută, cuvintele fiind interpreți grosieri ai lumii). Acea denumire (printr-o calitate) trezeşte în spirit imaginea întreagă a obiectului. Cu timpul, denumirea ajunge să se elibereze de semnificația etimologică, să capete trăsăturile unei etichete, lucru care poate duce la schimbarea de sens, căci spiritul poate trece de la o idee la alta, printr-un „marş inconştient". O astfel de funcționare eficientă este în măsură şi să degradeze cuvîntul, în cele din urmă ducînd la moartea sa.

> „De aici rezultă că *viața cuvintelor* nu este altceva decît mersul *valorii constante* pe care spiritul, în virtutea obişnuinței, o dă acestora în mod regulat, valoare pe care semnele normale o

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

dau cutăror imagini sau idei. Cuvintele *se nasc* atunci cînd spiritul face dintr-un cuvînt nou expresia obişnuită a unei idei, *se dezvoltă* sau *se degradează* atunci cînd spiritul ataşează cu regularitate unuia şi aceluiaşi cuvînt un grup mai întins sau mai restrîns de imagini ori de idei şi *mor* atunci cînd spiritul încetează a mai vedea în spatele lor imaginile sau ideile ale căror semne obişnuite fuseseră, şi, prin urmare, nemaifolosind acele cuvinte, le uită. Viața cuvintelor, aşadar, vine din activitatea gîndirii, care modifică în mod divers raporturile pe care ea le stabileşte între obiectele acestei activități (imagini ale lucrurilor sensibile, noțiuni abstracte) şi sunetele articulate numite cuvinte, din care a făcut atît de multe semne" (§7)

*

Unele dintre ideile care apar în text sînt legate în mod nemijlocit de tema centrală a lucrării, altele sînt doar conexe, dar acestea conțin sugestii şi soluții valoroase, unele valorificate de posteritate, altele care aşteaptă a fi recuperate.

Astfel, amintind problema originii limbajului uman, A. Darmesteter consideră că soluțiile se află în afara acestuia şi arată necesitatea de a corela şi a opera în paralel studiul limbajului uman cu studiul asupra modalităților de comunicare ale altor animale, ale copiilor, precum şi îndreptarea atenției, în acest scop, către relația limbă-gîndire. Prima cale, oricum rodnică în plan ştiințific, a început a fi mai pe larg străbătută cam pe la jumătatea secolului al XX-lea, dar cu mare timiditate

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

dinspre cercetători şi cu mare reticenţă dinspre societate. Lipsa de deschidere faţă de o astfel de idee este urmare a tendinţelor omului de a-şi păstra statutul aparte pe care singur şi l-a arogat, în vreme ce animalelor şi plantelor nu li se concede nicicum calitatea de comunicatori mai mult decît la nivel fizic, chimic sau electric.

Deosebit de importantă (pînă la banalitate, poate de aceea uitată) şi cu implicaţii rodnice dacă ar fi atent cercetată este şi observaţia conform căreia graiurile, deşi pot furniza elemente asupra unor stadii vechi (căci, desigur, conservatismul acţionează şi aici) reprezintă, de fapt, stadiul alert, avansat şi inovativ al limbii, dinamica de aici fiind mai accentuată. A. Darmesteter mai observă că materialul lexical din afara fondului comun îşi poate pierde calităţile cu o viteză proporţională cu aceea a generalizării lor. Cu alte cuvinte, viabilitatea şi starea unităţilor lexicale nu depind în mod strict de faptul de a circula în sine, ci de rolul şi de poziţia lor din cadrul sistemului.

Discursul. Relaţia dintre concepţia autorului şi soluţiile de structurare lingvistică a gîndirii sale este organică, scrisul său arătînd o concepţie care priveşte lumea ca pe un întreg avînd fundamente unitare, care vede şi înţelege cum aceleaşi principii rodnicesc întreaga realitate şi întreaga procesualitate, care ştie a merge la esenţe, a coborî în profunzimile celulei şi a se ridica la înălţimile perspectivei universale. Autorul este străin de concepţia segregantă a ştiinţei înguste, caracterizată

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

de pretenția la propriul instrumentar – pe care refuză a-l împărtăși cu alte științe – și la propriile principii, nevalabile nicăieri altundeva.

> Spre deosebire de cercetătorul secolului al XIX-lea, cercetătorul actual descoperă detaliul și îl studiază, se cufundă în microuniversul acestuia pînă la uitarea poziției și a rolului său în organismul din care face parte, adesea nemairecunoscînd întregul, adesea mirat de conexiunile dintre celule, șocat de faptul că acestea sînt componente ale unui organ, legate prin vase de sînge și nervi de alte organe, împreună cu care constituie un întreg, el însuși, celulă a unui organ mai mare, totul fiind și celulă și organ, totul fiind constituit din aceeași materie fundamentală, totul fiind supus unor legi generate de ierarhizarea anatomo-fiziologică, la nivelul cel mai mic totul fiind supus unor legi simple – reduse, poate, la una auto- și atotgeneratoare –, totul existînd de la sine și în virtutea acelei legi unice. Omul secolului al XIX-lea era lipsit de aceste uimiri naive și nu le redescoperea întrucît cunoștea în mod activ și asumat faptul că descoperirea aparținea anticilor, iar modul sănătos cu care se poziționa în istoria vie a omenirii îl făcea să înțeleagă că ajustările, reconsiderările și cuceririle petrecute între timp nu necesitau re-descoperirea principiilor și instrumentelor pe al căror temei se desfășura însuși travaliul științific. Ele puteau fi confirmate succesiv de orice verificare corect întreprinsă, atitudine cu atît mai importantă cu cît străbătea un secol care își asumase principiul îndoielii carteziene în cel mai

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

înalt grad, dezvoltîndu-l şi nuanţîndu-l, la modul rezonabil, nu destabilizator, creator, nu distructiv, cu temeinică substanţă, iar nu superficial-atitudinal.

Izvorît dintr-o concepţie filozofico-ştiinţifică, scrisul lui A. Darmesteter dezvăluie beneficiul intelectual al abordării gîndirii şi conceperii ştiinţei dintr-o perspectivă completă şi integratoare, în care autorul nu transmite cu supralicitată răceală obiectivă concluzii, oricum atacabile, ci înfăţişează concepţia sa despre lume, filozofează contemplativ, reflexiv, moralist, întocmai aceasta fiind esenţa ştiinţei, nu prezentarea presupus neutră a faptelor, analiza sumară, concluzia seacă, toate lipsite de insertul natural al gîndului uman, crescut pe solul observaţiei realităţii cu întreaga sa fiinţă, cu mintea, spiritul şi sufletul său. Perspectiva din care savanţii secolului al XIX-lea îşi prezentau concepţiile şi opiniile arată conştiinţa clară a ce este şi trebuie să fie un astfel de travaliu şi o astfel de contribuţie, precum şi textul care o înfăţişează, deopotrivă marcînd nivelele pe care se desfăşoară efortul ştiinţific şi pe care se dispune „publicul". Un astfel de mod de a face ştiinţă era în beneficiul exclusiv al umanităţii, ştiinţa dobîndind suficientă forţă încît toate componentele şi interesele sociale să se orînduiască în sferele ei de gravitaţie, precum electronii în jurul nucleului.

Capacitatea şi apetenţa autorului pentru imagini înzestrate cu o mare putere de pătrundere şi limpezime, prin care se desluşesc chestiuni complexe, decurg, într-o măsură, din

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

reflecția îndelungată a lingvistului şi filologului cu pregătire vastă, cu viziune filozofică, iar nu din simpla intuiție, fie ea şi de geniu. Sub acest aspect, oarecum pe urmele episcopului Berkeley, este sugestiv faptul că, în cadrul observării relației dintre metaforă şi cuvînt, autorul atrage atenția că disecarea cuvintelor ar fi lipsită de sens, în acest caz fiind eronată concluzia existenței unor distincții complexe între cuvînt şi metaforă, de vreme ce el înțelegea prin cuvînt un termen care îşi ucisese metafora din care se născuse, iar prin metaforă nu doar stadiul neucis, ci şi un cuvînt folosit cu valoare metaforică.

Discursul lui A. Darmesteter se constituie şi funcționează pe un făgaş cumpănit, valorificînd modalitățile curente în epocă şi care au marele merit de a fi reuşit să surprindă şi să explice umanității realități complexe şi de neconceput pînă atunci, modalități care, după depăşirea suferințelor îndurate în nesăbuitul şi holocausticul secol XX, sînt reluate în zilele noastre şi asiduu utilizate, mai ales în ştiințele universului. Dincolo de caracterul memorabil sau, în orice caz, penetrant al multor formule (cum ar fi cea prin care catacreza este văzută ca „forța vitală a limbii, fiica uzului şi a timpului" – dar lăsăm cititorului plăcerea descoperirii acestora), întîlnim metafore care sugerează cu fermă delicatețe temeliile conceptuale ale scrierii, pilonul ideatic central al acesteia. Însuşi titlul lucrării nu este o imagine stingheră, ci doar anunță caracterul împlinit al concepției asupra materiei vii, asupra organismului şi a

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)

etapelor existenței acestuia, împreună cu caracterul său integrat în realitate. El reflectă concepția conform căreia realitățile se nasc, se dezvoltă, interacționează între ele şi se determină reciproc, au forță vitală mai mare sau mai mică, sînt determinate de propria genetică, dar şi de mediu, se degradează, îmbătrînesc şi mor.

Despre acest lucru vorbeşte lucrarea: despre felul în care oamenii folosesc limba astfel încît adesea pare că totul pleacă de la tendințele de supraviețuire ale elementelor limbii. De altfel, oricît de inconfortabilă, această bănuială începe să domine gîndirea contemporană: poate că nu omul a creat limba, ci aceasta l-a creat pe om, acesta fiind solul necesar existenței limbii, limba fiind mediul în care există memele; poate că memele sînt o realitate supraordonată genelor, întregul circ al existenței nefiind altceva decît felul în care, din eon în eon, aceste forme de energie intră sau sînt aruncate în jocul pe care îl numim *viață* şi *existență*.

În esență, scrierea şi scrisul eruditului francez ne spun că, probabil, fiecare generație are nevoie ca tendințele evolutive să parcurgă învățăturile trecutului prin forme plastice, să străbată cunoaşterea rațională purificată prin conținuturi conceptuale şi să urce la cuprinderea spirituală care duce la înțelegerea Ființei.

BDD-B447-1 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:23:51 UTC)